

اثربخشی الگوی زوج‌درمانی از دیدگاه قرآن و روایات بر کارآمدی خانواده و حسادت در زوجین ناسازگار

دانشجوی دکتری مشاوره، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه الزهراء، تهران، ایران.
دانشیار گروه مشاوره، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه الزهراء، تهران، ایران.
استادیار گروه روان‌شناسی و علوم تربیتی، پژوهشکده زنان، دانشگاه الزهراء، تهران، ایران.
استادیار گروه مشاوره، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه الزهراء، تهران، ایران.

فاطمه جعفری*

مه سیما پورشهریاری

فاطمه فیاض

عباس عبدالهی

ایمیل نویسنده مسئول: fa.jafari@alzahra.ac.ir

پذیرش: ۱۴۰۲/۰۲/۰۴

دریافت: ۱۴۰۱/۰۴/۰۴

فصلنامه علمی پژوهشی
خانواده درمانی کاربردی

شاپا (الکترونیکی) ۲۴۳۰-۲۷۱۷
<http://Aftj.ir>

دوره ۴ | شماره ۱ پیاپی ۱۵ | ۲۶۷-۲۳۸
بهار ۱۴۰۲

نوع مقاله: پژوهشی

چکیده

هدف: پژوهش حاضر با هدف اثربخشی بسته زوج‌درمانی حسادت زدایی با رویکرد اسلامی بر کارآمدی خانواده و حسادت در زوجین ناسازگار انجام پذیرفت. روش پژوهش: روش پژوهش آزمایشی و در چارچوب طرح شبه آزمایشی از نوع پیش‌آزمون-پس‌آزمون با گروه گواه همراه با پیگیری بعد از دو ماه بود. جامعه آماری پژوهش حاضر شامل کلیه زوجین در تهران در سال ۱۴۰۰ بود که از طریق فراخوان برای شرکت در دوره آموزش ارتقای روابط زوجی، اعلام آمادگی کردند. پس از اجرای تست‌ها، محقق، زوجینی را که در آن زنان، نمره پایین‌تر از میانگین در پرسشنامه کارآمدی خانواده صفورایی پاریزی (۱۳۸۸) و نمره بالاتر از میانگین در پرسشنامه حسادت زوجی محقق ساخته داشتند را انتخاب کرده و در گروه‌ها به صورت تصادفی جای داد. ۳۲ زوج به روش نمونه‌گیری هدفمند، از میان جامعه آماری پژوهش انتخاب گردید و به تصادف در دو گروه آزمایش و گواه جایگزین شدند. شرکت‌کنندگان گروه آموزشی در ۹ جلسه ۹۰ دقیقه‌ای تحت مداخله الگوی زوج‌درمانی از دیدگاه قرآن و روایات (جعفری، فیاض، پورشهریاری و عبدالهی، ۱۴۰۰) قرار گرفتند و گروه گواه هیچ درمانی را دریافت نکردند. برای تحلیل داده‌ها از تحلیل واریانس اندازه گیری مکرر با نرم‌افزار آماری SPSS-25 استفاده شد. یافته‌ها: نتایج حاصل از تحلیل نشان داد که میانگین نمرات کارآمدی خانواده در گروه آزمایش نسبت به گروه گواه افزایش ($F = 55.3/0.5, P = 0.001$) و میانگین نمرات حسادت در گروه آزمایش نسبت به گواه کاهش ($F = 33.7/2.9, P = 0.001$) پیدا کرده است. نتیجه‌گیری: در نتیجه می‌توان گفت بسته زوج‌درمانی حسادت زدایی با رویکرد اسلامی بر کارآمدی خانواده و حسادت در زوجین ناسازگار اثربخش بوده است.

کلیدواژه‌ها: زوج‌درمانی، حسادت زدایی با رویکرد اسلامی، کارآمدی خانواده، زوجین ناسازگار

به این مقاله به شکل زیر استناد کنید:

درون متن:

(جعفری، پورشهریاری، فیاض و عبدالهی، ۱۴۰۲)

در فهرست منابع:

جعفری، فاطمه، پورشهریاری، مه سیما، فیاض، فاطمه، و عبدالهی، عباس. (۱۴۰۲). اثربخشی الگوی زوج‌درمانی از دیدگاه قرآن و روایات بر کارآمدی خانواده و حسادت در زوجین ناسازگار. خانواده درمانی کاربردی. (۱)، ۲۶۷-۲۳۸.

مقدمه

امروزه ناسازگاری‌های زناشویی^۱، فرسودگی و به دنبال آن فروپاشی روابط زناشویی یک مشکل عمده اجتماعی است که بر افراد، خانواده‌ها، و جامعه تأثیرات منفی بسیاری بر جای می‌گذارد (صداقت خواه و بهزادی‌پور، ۲۰۱۷). نابسامانی ازدواج و عدم خشنودی در زندگی زناشویی به‌طور معناداری با شیوع اختلالات عاطفی - هیجانی در جمعیت عمومی رابطه دارد. آشفته‌گی‌ها در روابط زوجین بیانگر آن است که موفقیت در زندگی زناشویی به‌راحتی قابل حصول نیست (یوسفی، عابدین، تیرگری و فتح‌آبادی، ۲۰۱۰). همان‌طور که ذکر شد؛ پیامدهای نارضایتی از رابطه زوجی می‌تواند جدی و گسترده باشد. علل مختلفی را می‌توان برای اختلافات زناشویی ذکر کرد. یکی از ریشه‌های اختلافات خانوادگی، بحران‌های اخلاقی و خیانت‌ها که در قرآن کریم و روایات، به آن اشاره شده است؛ حسادت است. در قرآن کریم آیات متعددی به واژه و مفهوم حسد اشاره کرده‌اند (مثلاً بقره/۱۰۹، نساء/۳۲ و ۵۴، فتح/۱۵ و فلق/۵). در این آیات، حسد حالتی است نفسانی که صاحب آن سلب کمال و نعمت متوهمی را از غیر آرزو کند، چه آن نعمت را خود دارا باشد یا نه و چه بخواهد به خودش برسد یا نه. فرد حسود، زمانی که احساس کند، نعمتی در دست دیگری هست یا از دیگری تعریف و تمجید به عمل می‌آید و یا ضعفی در خود ببیند، ناخشنود و خشمگین می‌شود؛ نمی‌تواند این نعمت و فضیلت را در آن فرد ببیند و گرفته شدن آن را از او می‌خواهد (موسوی خمینی، ۱۳۸۷). در روایات اهل‌بیت معصوم (علیهم‌السلام) نیز نکات فراوانی آمده است. حضرت پیامبر اکرم (ص) حسد را به بیماری بزرگ امت‌ها تشبیه کرده و می‌فرماید: «مردم در اثر اختلاف و نفاق و حسد نسبت به یکدیگر، سرانجام به ظلم و ستم و سپس به هرج‌ومرج مبتلا می‌شوند» (المحجۃ البیضاء، ۵، ۳۲۶). همچنین برای نمونه در منابع روان‌شناسی غربی، آمده است که حسادت یک هیجان دردناک و ناخوشایند است که منجر به احساس خشنونت و رنجش از اینکه یک ویژگی مورد دلخواه فرد وجود دارد که در تصرف دیگران است، می‌شود و از جمله هیجاناتی است که در اکثر فرهنگ‌ها دیده می‌شود (لایورسن، ریچموند و ودیکسون، ۲۰۲۰). معنی لغوی حسادت نوعی احساس عدم ارتباط یا بی‌میلی به موفقیت‌ها و دارایی‌های شخص دیگر است (یدالهی و سادات، ۱۳۹۸). دو نوع حسادت وجود دارد. حسادت سودمند (غبطه) و حسادت کینه‌جویانه^۲. حسادت کینه‌جویانه، به روابط شخصی آسیب می‌زند (یدالهی و سادات، ۱۳۹۸). در واقع حسد حالت و تمایلی است که در آن فرد به دنبال ضربه زدن و ضرر رساندن به محسود است (آیه ۱۰۹ سوره بقره). حسد به‌واسطه مقایسه و احساس خلأ درونی برای به دست آوردن توانمندی اجتماعی و برتری نسبت به دیگران اتفاق می‌افتد (آیه ۵۴ سوره نساء). چنین فردی آنچه برای خود می‌خواهد، برای دیگران نمی‌خواهد و آنچه برای دیگران می‌خواهد، برای خود، نمی‌خواهد. از جمله صفات مرتبط با موضوع حسد می‌توان به این موارد اشاره کرد: بخل، خودشیفتگی، کینه، عداوت، کبر، خوف، حب دنیا، حب ریاست، حب اشتها و آوازه، بخل، ترس از بازماندن از مقصود و مطلوب خود. بروزات حسد در حوزه فعل و رفتار، این است که فرد حسود؛ دائماً بدی دیگران را می‌خواهد و دوستی

1. Marital incompatibility
2. benign and malignant envy

دیگران را ترک کرده و از او خیرخواهی و راهنمایی محال است و از گرفتاری دیگران شاد می‌شود (موسوی خمینی، ۱۳۸۷).

در حوزه زندگی زناشویی نیز باید گفت چه‌بسا همسرانی که در کنار هم زندگی می‌کنند؛ ولی رضایت بسیار پایینی در زندگی خود دارند چراکه به‌جای پرورش توانایی‌های خود، مدام زندگی دیگران را جستجو می‌کنند. در واقع، حسادت، واکنشی هیجانی است و زمانی به وجود می‌آید که شخص احساس کند آنچه دارد کمتر از چیزی است که باید داشته باشد و همین امر موجبات نارضایتی در زندگی زناشویی را فراهم می‌کند (لاونر و برادبوری، ۲۰۱۰). در پژوهش‌هایی که در مورد علل ناسازگاری‌های زناشویی انجام شده است؛ می‌توان رد پای از حسد را مشاهده کرد که از جمله آن‌ها می‌توان به این موارد اشاره کرد: چشم و هم‌چشمی‌ها مثلاً در مشکلات مالی، دخالت‌های اطرافیان، ناسازگاری و عدم تفاهم‌ها، سوءظن و بدبینی، اعتمادبه‌نفس پایین در حوزه‌های مختلف زندگی زناشویی، احساس حقارت درونی در مقابل همسر یا خانواده او، تحقیر یکدیگر و مقایسه‌های مکرر خود با دیگران (رضایی، فلاح و وزیر، ۱۳۹۹؛ کریمی، الماسی، محمدی و فاضلی، ۱۳۹۵؛ قاسمی و ساروخانی، ۱۳۹۲). برای مثال یکی از همسران، امکانات مالی زندگی خود را بازنگری اعضای خانواده همسر خود مقایسه کرده و این سبب احساس حقارت در او شده و موجب می‌شود به همسرش در این زمینه فشار بیاورد و این موجب اختلاف در رابطه آن‌ها شود. ممکن است یکی از همسران، ذهنش زیاد درگیر مقایسه داشته‌های خانواده خود با همسرش باشد. به خاطر مقایسه خود با خانواده‌های دیگر، انتظارات زیادی از همسر داشته باشد که او نتواند برآورده کند؛ بنابراین بخشی از اختلافات همسران می‌تواند به دلیل حسادت باشد و رفع این حسادت، می‌تواند به بهبود رابطه آن‌ها کمک کند. بروئر، سنداتزکی و پرویر (۲۰۲۱) نیز نشان دادند خندیدن و شوخی زوجین با یکدیگر منجر به افزایش حسادت عاشقانه در بین آن‌ها می‌گردد که تأثیرات مهمی بر روابط بین آن‌ها دارد.

باوجوداین در روان‌شناسی معاصر، در مورد این مفهوم مهم در زندگی زناشویی، پژوهش‌های زیادی انجام نشده است. در پژوهش‌های غربی، این مفهوم بیشتر در مورد حسادت عاطفی و رقابت‌های جنسی مطرح شده است و در پژوهش‌های داخلی، نیز این مفهوم بیشتر از بعد اخلاقی مدنظر قرار گرفته و کمتر به مقدمات، منشأ، فرآیند و تبعات آن در ساختار روان‌شناختی و شخصیت انسان و آسیب‌شناسی آن در حوزه مشاجرات خانوادگی توجه شده است.

امروزه کیفیت زندگی زناشویی یکی از موضوعات موردعلاقه بسیاری از پژوهشگران در سراسر دنیا است و به‌عنوان یک موقعیت روان‌شناختی یک جنبه مهم و پیچیده از رابطه زناشویی است (افووی، اوفیلی، اوجت و اوکوسان، ۲۰۱۳). کیفیت ارتباط زوجین با شادمانی، بهزیستی ذهنی و رضایت از زندگی رابطه مثبت و با افسردگی و استرس رابطه منفی دارد (دمیر، ۲۰۱۸). احساس ارزشمندی، پذیرفته شدن توسط شریک صمیمی و احساس امنیت، رضایت از رابطه زوجین را پیش‌بینی می‌کند (برانت، ۲۰۲۰). هم‌اکنون دیدگاه‌های نظری متعددی با رویکردهای متفاوت به دنبال تبیین و حل تعارض‌های زناشویی هستند (عامری، ۱۳۸۲). ازجمله دیدگاه شناختی- رفتاری، سیستمی، درمان هیجانی و غیره را می‌توان نام برد، لیکن هیچ‌یک از نظام‌های نظری موجود به‌تنهایی برای همه مراجعان و مشکلات آن‌ها کارایی کاملی ندارد. پژوهش‌های مختلف نشان داده‌اند از طریق رویکردهای التقاطی می‌توان درمان‌های متفاوت و یا ترکیبی از

درمان‌ها را برای مشکلات خاص مراجعان به صورت انتخابی تجویز کرد (پروچسکا و نوکراس، ۱۳۸۱). در دو دهه اخیر، رویکرد کل‌گرایانه‌ای در شناخت بشر، راه را برای انجام بررسی‌های بیشتر در زمینه‌های مختلف هموار کرده است. در این رویکرد، معنویت به مثابه بعدی از ابعاد وجودی انسان، همچون بعد شناختی، هیجانی و رفتاری که سازنده ماهیت انسان است، در نظر گرفته می‌شود (ساعد، ۱۳۸۷).

علی‌رغم تحقیقات گوناگونی که درباره رابطه مذهب و دین‌داری با متغیرهای متعدد روان‌شناختی -چه در حوزه فردی و چه در حیطه زناشویی- صورت گرفته است، ضرورت استفاده از رویکردهای مذهبی در کنار دیگر تکنیک‌های درمانی، بخصوص در کشورهایی که به اعتقادات مذهبی پایبندی بیشتری دارند، محسوس‌تر است (زاده‌هوش، نشاط دوست، کلانتری و رسول زاده طباطبایی، ۱۳۹۰). در جامعه اسلامی چنانچه خانواده بر پایه دستورات اسلامی بنا شود و زن و شوهر حقوق و وظایف دینی خود را در قبال یکدیگر بشناسند و اصول رفتاری و ارتباطی را که توسط آیات و روایات ارائه شده، رعایت کنند، می‌توانند به نهایت آرامش و سکینه‌ای که خداوند در ازدواج به ودیعه گذاشته است، نائل شوند و شیرینی دنیوی و اخروی یک زندگی شاد و سالم را بچشند (سالاری فر، ۱۳۹۳). متخصصان نیز به این واقعیت اذعان دارند که رابطه دین و فرهنگ رابطه‌ای ناگسستنی است و آنچه یکی از شاخصه‌های مهم فرهنگ را شکل می‌دهد، دین است و به بیان دیگر، عمیقاً دین بر مهم‌ترین معنا و مفهومی که زندگی خانوادگی برای هر یک از افراد آن دارد، اثر می‌گذارد. ارزش‌ها و باورهای دینی می‌بایست مورد توجه دقیق قرار گیرد؛ در غیر این صورت فرایندهای خانواده که در حقیقت در درون یک دین خاص بهنجار می‌باشد، ممکن است به صورت اختلالات روانی تلقی شود (محمودزاده، حسینیان، احمدی و فاتحی زاده، ۱۳۹۳).

درمانگران در درمان‌های زناشویی با رویکرد اسلامی تلاش می‌کنند تا درک زوجین از مقدس بودن ازدواج را بالاتر ببرند. در مقدس سازی ازدواج، زوج‌ها انرژی بیشتری برای حفظ آنچه مقدس می‌دانند، صرف کنند. زوج‌هایی که زندگی زناشویی خود را مقدس می‌دانند، بیش از دیگران برای حفظ و نگهداری این رابطه می‌کوشند. چنین رفتارهایی به نوبه خود باعث افزایش رضا مندی زناشویی دو طرف می‌شود. آموزه‌های دینی با تغییر نگرش افراد به مشکلات و تعارضات زندگی، می‌توانند به کاهش تعارضات و افزایش رضایت زناشویی و بهزیستی روان‌شناختی^۱ آنان کمک کنند (نقی نسب، جاجرمی و محمدی پور، ۱۳۹۷).

کارآمدی خانواده یکی از متغیرهایی است که اوضاع و شرایط خانواده را در حوزه‌های مختلف ارزیابی می‌کند و نشان‌دهنده توانایی زوج در هماهنگی با تغییرات ایجاد شده در طول حیات، احترام، پذیرش، ترمیم سریع روابط قطع شده، برخورد معمول با سبک‌های گفتگو، داشتن نیاز به صمیمیت و قدرت، فرزند پروری مقتدرانه، ایجاد شبکه حمایت اجتماعی و دارا بودن تعامل مثبت است (سعادت‌تی، صنیعی و زارع، ۱۳۹۷).

منظور از خانواده کارآمد خانواده‌هایی است که با پایبندی اعضای آن به اعتقادات دینی و رعایت حقوق و اخلاق اسلامی، زمینه کشف و پرورش قابلیت‌ها و توانایی‌های آنان را در ابعاد شناختی، عاطفی و رفتاری فراهم می‌کند. کارآمدی خانواده نقش اساسی در بالندگی، رشد و ترقی اعضای خانواده دارد، موجب شکوفایی استعدادهای آنان، پرورش افرادی سالم و رشد یافته و ایجاد جامعه‌ای سالم می‌شود. کارآمدی خانواده تابعی از ادراک اعضای خانواده از وضعیت خانوادگی‌شان است. این ادراک از سازوکارها و ارتباطات

درون خانوادگی ممکن است یک ادراک مثبت یا منفی، واقعی یا غیرواقعی باشد. اگر این ادراک مثبت واقعی باشد، می‌توان گفت که کارآمدی خانواده در وضعیت مطلوبی می‌باشد. حال آنکه اگر ادراکات فرد از وضعیت خانوادگی‌اش با وضعیت آرمانی و تعریف آرمانی وی از یک خانواده فاصله‌ی زیادی داشته باشد، می‌توان گفت که فرد از وضعیت خانوادگی خویش چندان رضایتی ندارد چراکه فاصله‌ی زیادی بین نگرش او واقعیت خانوادگی‌اش وجود دارد و این وضعیت نیز نشان‌دهنده کارآمدی نه‌چندان مطلوب خانواده است (فانگ، کریسمان، دسپیت و مدیسون، ۲۰۲۱).

پژوهش‌ها نشان می‌دهند عوامل گوناگونی از جمله ویژگی‌های شخصیتی زوجین اعتماد، وفاداری، ارتباط متقابل، پایبندی مذهبی، روابط جنسی، مدیریت مالی، خانواده، دوستان و اوقات فراغت بر کارآمدی خانواده مؤثر است (صفورایی پاریزی، ۱۳۸۸). کارآمدی مطلوب در یک محیط خانوادگی با ارتباطات شفاف، نقش‌های واضح و روشن، پیوستگی و انسجام و تنظیم احساسی مناسب مشخص می‌شود و این در حالی است که ناکارآمدی در یک خانواده با سطوح بالای تعارضات، آشفتگی و کنترل رفتاری و احساسی ضعیف خود را نشان می‌دهد (سیدشرفی، نوایی نژاد و فرزاد، ۱۳۹۸). می‌توان رد پای پنهان حسادت را در برخی از این عوامل از جمله عدم تناسب فردی و خانوادگی و تحقیر یکدیگر، انتظارات و توقعات غیرمنطقی، عدم تفاهم و درک متقابل و برآورده نشدن نیازهای عاطفی و جنسی، خشونت و سوء رفتار، استفاده نادرست از فضای مجازی، چشم و هم‌چشمی و مصرف‌گرایی و خیانت زن و مرد مشاهده کرد. تاکنون پژوهش‌های جامعی در زمینه ریشه‌یابی حسادت در ناسازگاری‌های زناشویی و طراحی مدل زوج‌درمانی در این زمینه انجام نگرفته است. بنابراین پژوهش حاضر درصدد طراحی الگوی زوج‌درمانی از دیدگاه قرآن و روایات با تأکید بر حسادت زدایی و ارزیابی اثربخشی آن بر بهزیستی روان‌شناختی، کارآمدی خانواده و حسادت در زوجین می‌باشد. با توجه به اینکه اهداف و نحوه درمان و حتی چگونگی سنجش مشکلات، به مفروضات فرهنگی زوج و خانواده بستگی دارد و از سوی دیگر، با توجه به این‌که موفقیت مشاوره و روان‌درمانی به تناسب بین ارزش‌های فردی، فرهنگی و قومی مشاور و مراجع بستگی دارد نیازمند رویکرد، نظریه و حتی تکنیک‌هایی هستیم که از آموزه‌های اسلامی استخراج شده باشند تا تعارضی با فرهنگ، مذهب و ارزش‌های مراجع نداشته باشد و فرایند درمان به‌خوبی سپری شود و نیز تاکنون پژوهشی به‌صورت جامع به مفهوم حسادت متناسب با فرهنگ اسلامی جامعه ما و نیز پروتکلی متناسب با فرهنگ ما به‌منظور کاهش و رفع آن نپرداخته است. لذا پژوهشگر در این پژوهش به دنبال پاسخ به سوالات پژوهشی زیر است:

۱. آیا الگوی زوج‌درمانی از دیدگاه قرآن و روایات بر کارآمدی خانواده مؤثر است؟
۲. آیا الگوی زوج‌درمانی از دیدگاه قرآن و روایات بر حسادت مؤثر است؟
۳. آیا اثربخشی الگوی زوج‌درمانی از دیدگاه قرآن و روایات بر کارآمدی خانواده و حسادت در مرحله پیگیری پایدار است؟

روش پژوهش

روش پژوهش روش آزمایشی و طرح شبه آزمایشی از نوع پیش‌آزمون-پس‌آزمون با گروه گواه و پیگیری پس از دو ماه بود. جامعه آماری پژوهش حاضر شامل کلیه زوجین ساکن در تهران بود که از طریق فراخوان برای شرکت در دوره آموزش ارتقای روابط زوجی، اعلام آمادگی کردند. ۳۲ زوج بر مبنای ۳ متغیر وابسته و ۲ گروه (آزمایش و گواه) با ضریب آلفای ۰/۰۵ و ضریب اطمینان ۰/۹۵ به روش نمونه‌گیری هدفمند مطابق ملاک‌های ورود و خروج، از میان جامعه آماری پژوهش انتخاب گردیده و به تصادف در دو گروه آزمایش و گواه جایگزین شدند. پیش از شروع برنامه زوج‌درمانی (ارائه متغیر مستقل) به منظور هم‌تاسازی گروه‌ها و تحقق اهداف پژوهش، بررسی‌های لازم توسط پژوهشگر جهت تشخیص متقاضیان دارای شرایط شرکت در پژوهش انجام شد. معیارهای هم‌تاسازی عبارت بودند از نمرات زوجین در پرسشنامه حسادت و پرسشنامه کارآمدی خانواده. معیارهای ورود در این پژوهش هم عبارت بودند از: مسلمان بودن و اعتقاد به خداوند، زوجینی که یکی از همسران به‌ویژه خانم، در آن نمره بالاتر از میانگین در پرسشنامه حسادت زوجی و هر دو همسر نمره پایین‌تر از میانگین در پرسشنامه کارآمدی خانواده کسب کردند؛ زوجینی که دارای تحصیلات حداقل دیپلم بودند؛ زوجینی که مایل به همکاری جهت دریافت گروه‌درمانی زوجی بودند؛ زوج‌هایی که هر دو می‌توانستند در جلسات شرکت کنند و زوج‌هایی که حداقل یک سال و حداکثر ۱۰ سال سابقه زندگی مشترک داشته و در زمان انجام تحقیق در یک‌خانه و باهم زندگی می‌کردند. شرایط و معیار خروج عبارت بودند از: زوجینی که یکی از همسران روابط خارج از ازدواج داشته و حاضر به ترک آن نبود؛ زوجینی که یکی از همسران اعتیاد داشتند، زوجینی که قصد جدی برای طلاق داشتند. زوجینی که حداقل یکی از همسران اختلال روان‌پزشکی جدی داشتند (که از طریق مصاحبه بالینی بررسی شد) و زوجینی که بیش از یک جلسه غیبت داشتند. زوج‌های انتخاب‌شده به‌طور تصادفی در دو گروه آزمایشی (۱۶ زوج) و گروه گواه (۱۶ زوج) قرار گرفتند. جلسات به این صورت بود که هر زوج در گروه آزمایش به‌صورت گروهی هفته‌ای یک جلسه و هر جلسه ۲ ساعت، مورد مداخله قرار گرفتند. مطابق اصول اخلاق پژوهش، رضایت‌نامه کتبی از زوجین به‌منظور شرکت در پژوهش به‌صورت آنلاین گرفته شد. جلسات به‌صورت آنلاین برگزار شد و این لینک ورود به جلسات بود: <https://www.skyroom.online/ch/elmsahr/amuzeshzoji>

ابزار پژوهش

۱. پرسشنامه کارآمدی خانواده^۱. پرسشنامه ۷۹ سؤالی سنجش کارآمدی خانواده توسط صفورایی پاریزی (۱۳۸۸) بر مبنای آیات و روایات تهیه و اعتباریابی شده است. این پرسشنامه دارای سه شاخص بینشی، اخلاقی و حقوقی است که هرکدام از شاخص‌های سه‌گانه دارای مؤلفه‌هایی هستند که در مجموع، ده مؤلفه را تشکیل می‌دهند. این مؤلفه‌ها عبارت‌اند از: ازدواج و رضایت جنسی، خوش‌بینی و رضایت‌مندی، نقش‌ها و مرزها، مدیریت مالی، فرزند و فرزند پروری، واقع‌بینی و اعتماد متقابل، تعهد و مسئولیت‌پذیری، کنترل رفتار، جهت‌گیری مذهبی و صمیمیت، همدلی و همفکری. نمره‌گذاری پرسشنامه بر اساس طیف لیکرت ۴ درجه‌ای (بسیار زیاد، زیاد، کم و بسیار کم) انجام‌شده و امتیازات به‌دست‌آمده از ۷۹ عبارت با

یکدیگر جمع می‌شود. حداقل امتیاز ممکن ۷۹ و حداکثر ۳۱۶ خواهد بود. نمره بین ۷۹ تا ۱۵۸ (کارآمدی خانواده ضعیف)، نمره بین ۱۵۸ تا ۱۹۸ کارآمدی خانواده متوسط و نمره بالاتر از ۱۹۸ (کارآمدی خانواده قوی) است. نتایج ارزیابی کارشناسان حوزوی و دانشگاهی نشان داد که پرسشنامه از روایی محتوایی برخوردار است. میانگین نمره کارشناسان ۰/۸۶ و همبستگی بین نظر آنان معنادار بود. همچنین نتایج آزمون t و تحلیل عوامل نشان داد که پرسشنامه از روایی تفکیکی و سازه برخوردار است. همچنین صفورایی پاریزی، حیدری، هراتیان و زارعی توپخانه (۱۳۹۴) به بازسناسی ساختار عاملی مقیاس اسلامی کارآمدی خانواده پرداختند. در این پژوهش جهت بررسی روایی مقیاس از روش تحلیل عاملی استفاده شد. طبق گزارش صفورایی پاریزی (۱۳۸۸) ضریب همسانی درونی بر اساس آلفای کرونباخ برای کل پرسشنامه ۰/۸۹، شاخص بینشی ۰/۸۵، شاخص اخلاقی ۰/۸۹ و شاخص حقوقی ۰/۷۶ است. همچنین اعتبار پرسشنامه از طریق دونیمه‌سازی بر اساس ضریب اسپیرمن براون، ۸۳۴ و بر اساس ضریب دونیمه‌سازی گاتمن ۰/۸۳ به‌دست‌آمده است.

۲. پرسشنامه حسادت زوجی مبتنی بر قرآن^۱. این پرسشنامه توسط پژوهشگر برای بررسی شاخص‌ها و نشانگان حسادت بر مبنای منابع اسلامی (آیات و روایات) طراحی و ساخته شد. ابتدا لغت حسد در آیات قرآن و تفاسیر المیزان و نور و سایر تفاسیر معتبر مطالعه و بررسی شد؛ شکل و ویژگی‌های حسد از این منابع استخراج و جمع‌آوری گردید. همچنین معنای لغوی حسد نیز در کتاب‌های قاموس و التحقیق بررسی شد. سپس بر اساس آنچه از این منابع جمع‌آوری گردید مقدمات و لوازم و نتایج حسد نگاشته شد و معنای حسد نیز با توجه به مقدمات و لوازم و نتایج حسد تنظیم شد و در نهایت تعریف حسادت کلی و حسادت زوجی تدوین گردید. در ادامه گویه‌ها و سؤالات پرسشنامه حسادت زوجی بر اساس مؤلفه‌های مقدمات و لوازم و نتایج حسد توسط تیم ۵ نفره متشکل از متخصصان روانشناسی آشنا به مفاهیم قرآنی و روایی طراحی شد. پس از طراحی گویه‌ها، مجدداً این گویه‌ها در جلساتی با حضور متخصصین مذکور مورد ارزیابی، بازبینی و ویرایش قرار گرفت. سپس ۱۰ نفر از متخصصین روانشناسی، فرم روایی صوری و روایی محتوایی را تکمیل نمودند. با توجه به نظرات گروه ارزیاب، تمامی گویه‌ها هم در زمینه روایی صوری و هم در زمینه روایی محتوایی، از روایی مناسبی برخوردار بود. نتایج پایایی مرکب برای همه خرده مقیاس‌ها بیشتر از ۰/۵ بود که بیانگر پایایی مطلوب مقیاس می‌باشد. نسبت روایی محتوا بیشتر از ۰/۶۰ درصد و شاخص روایی محتوا بیشتر از ۰/۸۶ درصد بود که نشان از روایی محتوایی مناسب مقیاس داشت. نتایج تحلیل عاملی تأییدی نشان داد که بار عاملی گویه‌ها بیشتر از ۰/۲۸ است و تمام‌مسیرها از گویه‌ها به متغیر پنهان در سطح ۰/۰۵ معنادار بودند و مقیاس از روایی سازه مناسبی برخوردار بود. بررسی روایی سازه با استفاده از تحلیل عاملی تأییدی نشان داد که مقیاس دارای ساختار عاملی شامل ۳ عامل اصلی است. بررسی روایی همگرا با محاسبه همبستگی این پرسشنامه با مقیاس اسلامی حسادت ولی زاده و آذربایجانی (۱۳۸۹) بیانگر رابطه مثبت بین نمرات پرسشنامه حسادت زوجی مبتنی بر قرآن و روایات با این مقیاس بود. نتایج، نشانگر آن است پرسشنامه حسادت زوجی ابزاری معتبر و مناسب برای استفاده در جامعه ایران است.

1. Marital jealousy questionnaire based on Quran

۳. الگوی زوج درمانی از دیدگاه قرآن و روایات. چارچوب اصلی زوج درمانی، مولفه‌ها و اهداف الگوی زوج درمانی از دیدگاه قرآن و روایات با تاکید بر حسادت‌زدایی شناسایی گردید و سپس پروتکلی بر مبنای آن، برای اجرای برنامه تدوین شد. الگوی زوج درمانی از دیدگاه قرآن و روایات با تاکید بر حسادت‌زدایی بر اساس مبنای نظری پژوهش تهیه شد. مراحل تهیه الگو به شرح زیر می‌باشد:

۱. بررسی مفهوم حسد در آیات قرآن، تفاسیر ذیل آیات، لغت‌نامه التحقیق، جمع بندی معناشناسی حسادت، مقدمات، لوازم و نتایج، ابعاد، مراتب و مولفه‌های آن؛
۲. تدوین الگوی زوج درمانی از دیدگاه قرآن و روایات براساس مولفه‌های استخراج شده برای حسادت و طرح ریزی آن در قالب جلسات زوج درمانی؛
۳. بررسی روایی صوری و محتوایی الگوی زوج درمانی از دیدگاه قرآن و روایات با تاکید بر حسادت‌زدایی توسط تعدادی از متخصصان روان شناسی و مشاوره که در مطالعات قرآنی تخصص دارند؛
۴. انجام اصلاحات مرحله قبل و بازنویسی پروتکل بر مبنای شاخص‌های CVI و CVR و اجرای الگوی زوج درمانی از دیدگاه قرآن و روایات با تاکید بر حسادت زدایی.

در این روش جهت کمی سازی میزان توافق اعضای پنل، از شاخص‌های ضریب نسبی روایی محتوا (CVR) و شاخص روایی محتوا (CVI) استفاده شد. در این پژوهش، براساس جدول لاوشه ۱ (۱۹۷۵) برای تعیین حداقل CVR آیت‌هایی که میزان عددی CVR آنها بالاتر از ۰/۴۹ بود بدون اصلاح و تغییری حفظ شد و برای آیت‌هایی که مقدار این شاخص کمتر از ۰/۴۹ بود، روند اصلاح آنها تا دستیابی به توافق ادامه داشت. برای تعیین CVI از متخصصان درخواست شد تا هر آیت‌م را بررسی نماید. هیرکاس (۲۰۰۳) نمره ۰/۷۹ و بالاتر را برای پذیرش آیت‌م‌ها براساس نمره CVI توصیه نموده است. این پروتکل شامل ۹ جلسه گروهی است که جلسات اول، دوم، ششم، هفتم، هشتم و نهم به‌صورت مشترک برای زوج‌ها برگزار می‌شود و در جلسات سوم، چهارم و پنجم فقط خانم‌ها شرکت می‌کنند. مقدمات معنایی حسد دارای مؤلفه‌های ضعف اعتقادی، عدم پذیرش باور مصلحت خداوندی و حقارت درونی و خودکم‌بینی است. مؤلفه‌های لوازم معنایی حسد شامل تمنای سلب خیر و نعمت از دیگران، بدخواهی و مقایسه هست. همچنین مقابله با محسود، از بین بردن نعمت، بی‌ثباتی خلق، رنج و تعب از مؤلفه‌های نتایج معنایی حسد می‌باشد. موضوع جلسات دوم، چهارم، ششم، هفتم، هشتم و نهم مربوط به لوازم حسد و جلسات اول و سوم مربوط به مقدمه حسد و جلسه پنجم مربوط به نتایج حسد می‌باشد. در جدول ذیل معنای حسادت و مؤلفه مربوط به هر معنا برای موضوع هر جلسه ارائه شده است.

جدول ۱. جلسات زوج‌درمانی گروهی از دیدگاه قرآن و روایات با تأکید بر حسادت‌زدایی

جلسه	هدف اصلی	معنای حسد و مؤلفه مربوطه
اول	خودآگاهی روابط زوجی و مراقبت مستمر از رابطه زوجی در ابعاد مختلف	مقدمه - ضعف اعتقادی
دوم	شناخت انواع مقایسه‌های منفی در رابطه زوجی و کشف مصادیق و پیامدهای آن در رابطه	لوازم - مقایسه

سوم	بررسی تفصیلی باورهای زیربنایی حسادت، پیامدهای منفی آن، بازنگری در باورهای نادرست و معرفی باورهای توحیدی	مقدمه - ضعف اعتقادی
چهارم	توجه برگردانی از داشته‌های دیگران به داشته‌های خود و بازسازی مبنای ارزشمندی	لوازم - تمنای سلب خیر و نعمت از دیگران
پنجم	برنامه‌ریزی بر اساس مبنای ارزشمندی حقیقی	مقدمه - حقارت درونی و خودکم‌بینی
ششم	افزایش خیرخواهی در روابط زوجین و نسبت به دیگران به‌عنوان یکی از عوامل کاهش بدخواهی و حسادت؛ خیر در کلام	لوازم - بدخواهی
هفتم	مهارت‌های ارتباط خیرخواهانه با همسر؛ همفکری	لوازم - بدخواهی
هشتم	خیرخواهی در روابط؛ همدلی و همراهی	لوازم - بدخواهی
نهم	خلاصه مطالب، ارزیابی نهایی و اختتام برنامه آموزشی	لوازم - بدخواهی

یافته‌ها

به‌منظور تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار SPSS25 استفاده شد. برای تحلیل داده‌ها در از کوواریانس چند-متغیری، تحلیل اندازه‌گیری مکرر و آزمون تعقیبی بنفرونی برای آزمودن فرضیه‌های پژوهش استفاده شد. میانگین و انحراف استاندارد سنی گروه آزمایش به ترتیب برابر است با ۳۱/۹۴ و ۵/۷۸ و همچنین میانگین و انحراف استاندارد سنی گروه گواه به ترتیب برابر است با ۳۱/۷۲ و ۵/۶۸ بود. بیشترین وضعیت تحصیلی لیسانس با فراوانی ۱۷ نفر (۴۰/۶) درصد و کمترین سطح تحصیلات ۱ نفر (۳/۱) درصد مربوط به دکترا در گروه آزمایش و بیشترین فراوانی وضعیت تحصیلی در گروه کنترل نیز مربوط به سطح تحصیلات لیسانس با فراوانی ۱۳ نفر و (۴۰/۶) درصد و زیر دیپلم ۲ نفر (۶/۳) درصد بود. خلاصه نتایج توصیفی (میانگین و انحراف معیار) نمرات پیش‌آزمون و پس‌آزمون شرکت‌کنندگان دو گروه (آزمایش و گواه) در متغیرهای کارآمدی خانواده و حسادت زوجین در جدول شماره ۲ است.

جدول ۲. میانگین و انحراف معیار متغیرهای پژوهش در بر اساس گروه و مراحل اجرا

متغیر	مرحله	گروه گواه	گروه آزمایش
		میانگین	انحراف استاندارد
کارآمدی خانواده	پیش‌آزمون	۱/۰۹	۰/۲۲
	پس‌آزمون	۱/۲۰	۰/۲۳
	پیگیری	۱/۱۷	۰/۲۰
حسادت زوجین	پیش‌آزمون	۳/۰۸	۰/۲۴
	پس‌آزمون	۲/۸۷	۰/۲۴
	پیگیری	۲/۸۳	۰/۳۲

بر اساس اطلاعات گزارش‌شده در جدول بالا، میانگین نمره‌های متغیرهای کارآمدی خانواده و حسادت زوجین در مرحله پس‌آزمون نسبت به مرحله پیش‌آزمون در گروه آزمایش تغییراتی داشته است و این تغییرات مؤید آن است که نمرات پس‌آزمون شرکت‌کنندگان در گروه آزمایش در متغیرهای کارآمدی

خانواده افزایش و در حسادت زوجین کاهش داشته است. با توجه به اینکه نمرات پس‌آزمون کارآمدی خانواده و حسادت زوجین به‌عنوان متغیر وابسته و الگوی زوج‌درمانی از دیدگاه قرآن و روایات با تأکید بر حسادت زدایی به‌عنوان متغیر مستقل (بین‌گروهی) و نیز پیش‌آزمون‌های کارآمدی خانواده و حسادت زوجین به‌عنوان عامل کوواریت در نظر گرفته شده است، از تحلیل کوواریانس چندمتغیری جهت تحلیل داده‌ها استفاده شده است. جهت استفاده از روش تحلیل کوواریانس چندمتغیری ابتدا مفروضه‌های اساسی این روش آماری یعنی نرمال بودن چندمتغیری، همگنی واریانس‌ها، همگنی کوواریانس، همگنی ضرایب رگرسیون و عدم هم خطی متغیرهای وابسته موردبررسی قرار گرفته است. در ابتدا جهت بررسی عدم انحراف از نرمال بودن متغیرهای وابسته پژوهش، از آزمون‌های کلموگروف اسمیرنوف چندمتغیری استفاده شد که نتیجه آن در جدول شماره ۲ گزارش شده است. همان‌گونه که در جدول ۲، مشاهده می‌شود سطح معنی‌داری به‌دست‌آمده در آزمون‌های کلموگروف اسمیرنوف بزرگ‌تر از ۰/۰۵ است؛ بنابراین پیش‌فرض نرمال بودن توزیع داده‌ها به شکل مناسبی برای داده‌های پژوهش، برقرار است. از آزمون ام‌باکس برای بررسی پیش‌فرض همگنی ماتریس واریانس - کوواریانس در حالت چندمتغیری استفاده شد که نتایج آن در جدول ۲ گزارش شده است. همان‌گونه که در جدول ۲ مشاهده می‌شود مقدار آماره آزمون، معنادار نیست و به‌درستی پیش‌فرض همگنی ماتریس‌های واریانس و کوواریانس برای داده‌های این متغیرها برقرار است (Box's $M=4/75$ و $P=0/609$). در ادامه از آزمون لوین برای بررسی پیش‌فرض همگنی واریانس‌ها استفاده شد که نتایج آن در جدول ۲ گزارش شده است. آماره آزمون برای متغیر کارآمدی خانواده ($F=1/25$ و $P=0/26$) و متغیر حسادت زوجین ($F=0/39$ و $P=0/53$) بود که هیچ‌کدام در سطح خطای ۰/۰۵ معنادار نبود؛ بنابراین مفروضه همگنی واریانس‌ها نیز تأیید شد.

جهت استفاده از آزمون اندازه‌گیری مکرر جهت مقایسه سه مرحله اندازه‌گیری (پیش‌آزمون، پس و پیگیری)، رعایت مفروضه همگنی کوواریانس‌های بین همه ترکیب‌های مربوط به گروه‌ها، الزامی است. برای آزمون پیش‌فرض تساوی کوواریانس‌های از آزمون کرویت موچلی استفاده شد. نتایج آزمون نشان می‌دهد، مفروضه یکسانی کوواریانس بین مشاهدات معنی‌دار می‌باشد و در نتیجه این مفروضه نقص می‌گردد. لذا با توجه به نقص مفروضه یکسانی کوواریانس‌ها، جهت اصلاح آن در آزمون معنی‌داری اثرات درون آزمودنی، از شاخص اسپیلون گرین هاوس گیزر استفاده می‌شود.

جدول ۳. بررسی آزمون کالموگروف اسمیرنوف، پیش‌فرض همگنی ماتریس واریانس - کوواریانس داده‌ها و

نتایج بررسی برابری واریانس نمرات با آزمون لوین و آزمون کرویت موچلی

ام‌باکس	F	درجه آزادی ۱	درجه آزادی ۲	P
۴/۷۵	۰/۷۵	۴	۲۷۸۵۰/۸۶	۰/۶۰
متغیرها	F	درجه آزادی ۱	درجه آزادی ۲	P
کارآمدی خانواده	۱/۲۵	۱	۶۲	۰/۲۶
حسادت زوجین	۰/۳۹	۱	۶۲	۰/۵۳
متغیر	اثر درون آزمودنی	W موچلی	خی دو درجه آزادی	P
اسپیلون گرین هاوس - گیزر				

متغیر	گروه آزمایش	گروه کنترل	آزمون کالموگروف اسمیرنوف	
آماره	درجه آزادی	آماره	معناداری	درجه آزادی
کارآمدی خانواده	۰/۱۲۰	۳۲	۰/۱۲۲	۳۲
حسادت زوجین	۰/۱۱۰	۳۲	۰/۱۵۱	۳۲
بهبودی روانی	۰/۱۴۳	۳۲	۰/۱۷۲	۳۲

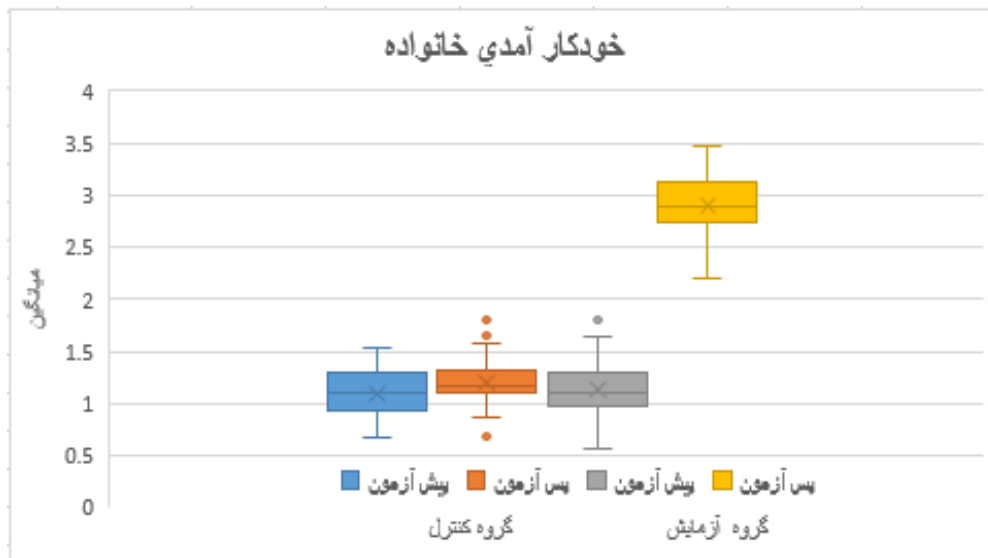
در ادامه به منظور بررسی نقش الگوی زوج‌درمانی از دیدگاه قرآن و روایات با تأکید بر حسادت زدایی بر کارآمدی خانواده، حسادت زوجین و بهبودی روان‌شناختی از آزمون تحلیل کوواریانس چندمتغیری استفاده گردید که نتایج مربوط به آن در جدول ۴ ارائه شده است.

جدول ۴. آزمون تحلیل کوواریانس چندمتغیری برای مقایسه میانگین متغیرهای پژوهش در دو گروه

متغیرها	منبع	درجه آزادی	میانگین مجذورات	F	P	η^2
کارآمدی خانواده	پیش‌آزمون گروه	۱	۰/۱۰۵	۱/۵۳	۰/۲۲	۰/۰۲۵
حسادت زوجین	پیش‌آزمون گروه	۱	۳۹/۰۵	۵۷۳/۱۴	۰/۰۰۰۱	۰/۹۰۷
	پیش‌آزمون گروه	۱	۱/۱۸	۳۴/۹۳	۰/۰۰۱	۰/۳۷
	گروه	۱	۲۶/۵۸۸	۷۸۵/۵۵	۰/۰۰۰۱	۰/۹۳

همان‌طور که در جدول ۴ مشاهده می‌گردد با فرض کنترل اثرات پیش‌آزمون مربوط به متغیرها، مداخلات مبتنی بر زوج‌درمانی از دیدگاه قرآن و روایات با تأکید بر حسادت زدایی باعث بهبود در کارآمدی و کاهش حسادت در زوجین می‌شود. نتایج نشان می‌دهد که بین دو گروه گواه و آزمایش در متغیرهای پژوهش تفاوت معنی‌داری وجود دارد.

در نمودار شماره ۱ می‌توان تفاوت میانگین‌های، دو گروه (آزمایش و گواه) را در متغیر کارآمدی خانواده در زوجین مشاهده نمود.

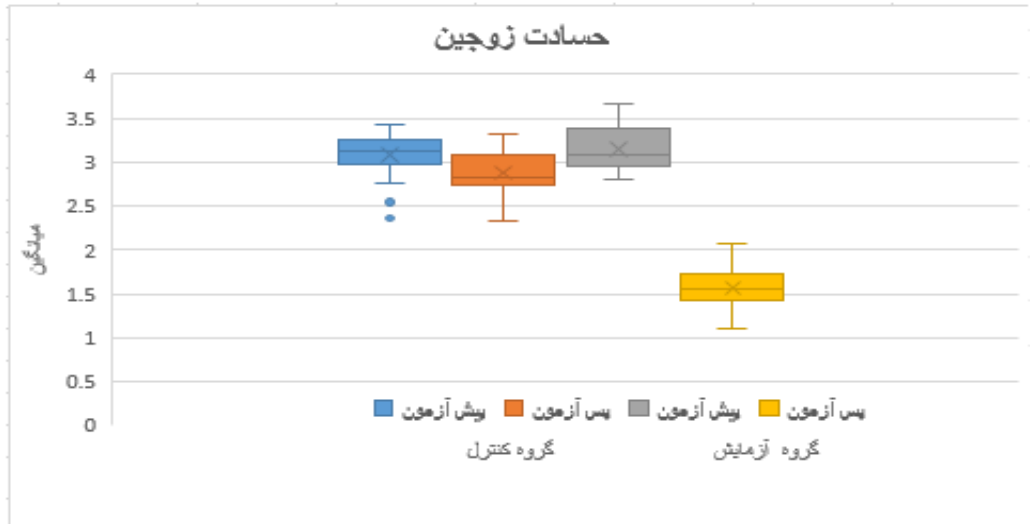
نمودار ۱. نمودار نمرات کارآمدی خانواده در دو گروه آزمایش و گواه

پس از معنادار شدن آزمون کوواریانس چندمتغیری در بررسی فرضیه کلی پژوهش، با استفاده از تحلیل کوواریانس تک متغیری، معنی‌داری تفاوت نمرات متغیرهای وابسته به صورت مجزا در دو گروه صورت گرفت. در فرضیه اول پژوهش، تفاوت نمرات گروه‌های مورد مطالعه در متغیر خودکارآمدی خانواده بررسی شده است. نتیجه آزمون تحلیل کوواریانس تک متغیری در مورد متغیر خودکارآمدی خانواده، در جدول شماره ۵ ارائه شده است.

جدول ۵. نتایج تجزیه و تحلیل کوواریانس تک متغیره جهت مقایسه نمرات کارآمدی خانواده

زیرمقیاس	منبع تغییرات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	F	P	η^2
کارآمدی خانواده	پیش‌آزمون	۱	۰/۱۳۸	۱/۹۵	۰/۱۶	۰/۰۳
	گروه	۱	۴۵/۲۹	۶۴۰/۶۹	۰/۰۰۰۱	۰/۹۱۳
	خطا	۶۱	۰/۰۷			

نتایج جدول شماره ۵ نشان می‌دهد که بین میانگین نمرات پس‌آزمون متغیر کارآمدی خانواده بعد از حذف اثر پیش‌آزمون تفاوت معنی‌داری وجود دارد ($\eta^2=۰/۹۱$ ، $P=۰/۰۰۰۱$ و $F=۶۴۰/۶۹$). در نتیجه میانگین نمرات دو گروه (آزمایش و گواه) به‌طور معناداری در کارآمدی خانواده، باهم تفاوت دارند. در نمودار شماره ۲ نیز می‌توان تفاوت میانگین‌های، دو گروه (آزمایش و گواه) را در متغیر حسادت در زوجین مشاهده نمود.

نمودار ۲. نمودار نمرات حسادت در زوجین در دو گروه آزمایش و گواه

جدول ۶. نتایج تجزیه و تحلیل کوواریانس تک متغیره جهت مقایسه نمرات حسادت در زوجین

زیرمقیاس	منبع تغییرات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	F	P	η^2
حسادت زوجین	پیش‌آزمون	۱	۱/۳۱	۳۸/۴۹	۰/۰۰۱	۰/۳۸
	گروه	۱	۲۸/۸۱	۸۴۳/۵۰	۰/۰۰۰۱	۰/۹۳۳
	خطا	۶۱	۰/۰۳۴	-	-	-

نتایج جدول شماره ۶ نشان می‌دهد که بین میانگین نمرات پس‌آزمون متغیر حسادت در زوجین بعد از حذف اثر پیش‌آزمون تفاوت معنی‌داری وجود دارد ($\eta^2=۰/۹۳$ ، $P=۰/۰۰۰۱$ و $F=۲۸/۸۱$). در نتیجه میانگین نمرات دو گروه (آزمایش و گواه) به‌طور معناداری در حسادت در زوجین، باهم تفاوت دارند. در ادامه به‌منظور بررسی اثر الگوی زوج‌درمانی از دیدگاه قرآن و روایات با تأکید بر حسادت زدایی بر متغیرهای خودکارآمدی خانواده و حسادت زوجین از تحلیل اندازه‌گیری مکرر استفاده شده است. در جدول ۷ می‌توان اثرات درون آزمودنی‌ها را مشاهده نمود.

جدول ۷. آزمون اثرات درون آزمودنی‌ها

متغیر	منبع تغییرات	آزمون	درجه آزادی	میانگین مجذورات	F	P	η^2
خودکارآمدی خانواده	مراحل	گرین هاوس-گیسر	۱/۰۵	۳۶/۹۵	۵۵۳/۰۵	۰/۰۰۰۱	۰/۸۹
	خطا	گرین هاوس-گیسر	۶۵/۱۳۸	۰/۰۶۷	-	-	-
حسادت زوجین	مراحل	گرین هاوس-گیسر	۱/۴۵	۲۴/۷۹	۳۳۷/۲۹	۰/۰۰۰۱	۰/۸۴
	خطا	گرین هاوس-گیسر	۸۹/۸۲	۰/۰۷۴	-	-	-

با توجه به نتایج جدول ۷ می‌توان گفت که بین مراحل مختلف اندازه‌گیری در هر دو متغیر تفاوت معنی‌داری در سطح خطای ۰/۰۵ وجود دارد. با توجه به اینکه نتایج آزمون تحلیل اندازه‌گیری مکرر معنادار بود، در ادامه با استفاده از آزمون تعقیبی بنفرونی به بررسی تفاوت زوجی بین مراحل پرداخته شد. نتایج مقایسه زوجی بین مراحل در جدول شماره ۸ ارائه شده است.

جدول ۸. نتایج آزمون بنفرونی برای مقایسه‌ی میانگین مراحل اندازه‌گیری

متغیر ۱	متغیر ۲	تفاوت میانگین	خطای استاندارد	P	فاصله اطمینان (۰,۹۵)	
					حد پایین	حد بالا
پیش‌آزمون خودکارآمدی	پس‌آزمون خودکارآمدی	-۰/۹۴۳	۰/۰۴۲	۰/۰۰۰۱	-۱/۰۴۷	-۰/۸۴
پس‌آزمون خودکارآمدی	پیگیری خودکارآمدی	-۰/۹۶	۰/۰۳۸	۰/۰۰۰۱	-۱/۰۵۸	-۰/۸۷
پس‌آزمون خودکارآمدی	پیگیری خودکارآمدی	-۰/۰۲	۰/۰۰۸	۰/۰۵۱	-۰/۰۴	۰/۰۰۶
پیش‌آزمون حسادت زوجین	پس‌آزمون حسادت زوجین	۰/۹۰۲	۰/۰۲۶	۰/۰۰۰۱	۰/۸۳۸	۰/۹۶۵
پس‌آزمون حسادت زوجین	پیگیری حسادت زوجین	۰/۹۳۳	۰/۰۴۹	۰/۰۰۰۱	۰/۸۱۳	۱/۰۵
پس‌آزمون حسادت زوجین	پیگیری حسادت زوجین	۰/۰۳۱	۰/۰۴۴	۱/۰۰۰	-۰/۰۷	۰/۱۳۹

نتایج جدول ۸ نشان می‌دهد که بین مرحله پیش‌آزمون با مرحله پس‌آزمون در هر دو متغیر تفاوت معنی‌داری وجود دارد. همچنین مقایسه پس‌آزمون با پیگیری نشان می‌دهد که در هر دو متغیر تفاوت معنی‌داری وجود ندارد.

بحث و نتیجه‌گیری

هدف از پژوهش حاضر اثربخشی الگوی زوج‌درمانی از دیدگاه قرآن و روایات با تأکید بر حسادت زدایی بر کارآمدی خانواده و حسادت در زوجین ناسازگار بود. نتایج حاصل از تحلیل کوواریانس نشان داد که بین میانگین نمرات متغیر کارآمدی خانواده تفاوت معنی‌داری وجود دارد. در نتیجه میانگین نمرات دو گروه (آزمایش و گواه) به‌طور معناداری در کارآمدی خانواده، باهم تفاوت دارند؛ بنابراین می‌توان گفت الگوی زوج‌درمانی از دیدگاه قرآن و روایات با تأکید بر حسادت زدایی برافزایش کارآمدی خانواده در زوجین مؤثر می‌باشد. در این راستا برانت (۲۰۲۰) در مطالعات خود با مشارکت مذهبی زوجین نشان داد که هر چه میزان زمان سپری‌شده زوجین در انجام عبادات بیشتر باشد، افزایش تعهد خانوادگی و نیز کاهش منازعات زناشویی را برای آن‌ها به ارمغان خواهد آورد و شادمانی و رضایتمندی زناشویی بیشتر را تجربه خواهند کرد. همچنین نقی نسب و همکاران (۱۳۹۷) نیز در این راستا با آموزش زوج‌درمانی هیجان مدار باعث

ارتقاء کارآمدی خانواده زنان دارای تعارضات زناشویی شدند. مهدی نژاد قوشچی و اسدپور (۱۳۹۶) نیز نشان دادند که مداخله‌ها و فنون رویکرد زوج‌درمانی مبتنی بر عوامل مشترک با محتوای آموزه‌های اسلامی در افزایش مؤلفه‌های بیان نیازها و همدلی گفت‌وگوی مؤثر از رویکرد زوج‌درمانی مبتنی بر عوامل مشترک معنادارتر است. حیدری خورمیزی، احمدی و نارویی نصرتی (۱۳۹۵) در پژوهشی نشان دادند که بین پایبندی مردان به آموزه‌های همسرمداری اسلام با رضا مندی زناشویی و کارآمدی خانواده رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. همچنین؛ موحد، عباسی و اکبرزاده (۱۳۹۹) در پژوهشی به پیش‌بینی کارآمدی خانواده از طریق ابعاد سبک زندگی اسلامی نشان دادند بین ابعاد سبک زندگی اسلامی، شاخص‌های ویژگی‌های درونی، عبادی، اجتماعی و نوع‌دوستی دارای رابطه مثبت و معنادار با کارآمدی خانواده است؛ بدین معنی که هر چه بیشتر به ابعاد ویژگی‌های درونی، عبادی و اجتماعی و نوع‌دوستی سبک زندگی اسلامی پایبند باشند و عمل کنند، کارآمدی خانواده بیشتر می‌شود و شاخص‌های دنیاخواهی، گنه‌کاری، لذت‌خواهی و کم‌همتی با کارآمدی خانواده رابطه منفی و معنادار دارند، لذا هر چه دنیاخواهی، گنه‌کاری، لذت‌خواهی و کم‌همتی بیشتر باشد، به همان اندازه کارآمدی خانواده کمتر می‌شود. اخلاقی‌فرد، تاری مرادی، جعفرزاده و معراجی (۱۳۹۹) در مطالعه خود به این نتیجه رسیدند که معنویت‌درمانی بر بهبود سازگاری زناشویی و ابعاد آن در زنان دارای روابط خانوادگی آشفته مؤثر می‌باشد. زره‌پوش، زارعی و کجباف (۱۳۹۲) در پژوهش خود نشان دادند که معنویت‌درمانی می‌تواند کیفیت زندگی و امید را در زنان افزایش دهد. بنابراین می‌توان انتظار داشت که افرادی که از لحاظ معنوی از سطح دارای کارکرد مطلوب‌تری در نظام خانوادگی خود هستند. الگوی زوج‌درمانی از دیدگاه قرآن و روایات بر مفهوم کارآمدی عاطفی، به‌ویژه در بین خانواده و درون خانواده نیز تمرکز دارد. این دیدگاه فرض می‌کند که زوج‌های مشکل‌دار یکی از موارد زیر را تجربه می‌کنند: (الف) تعارض زناشویی. ب اختلال در کارآمدی یکی از همسران. نقش اصلی درمانگر نقش یک مشاور است که زوج را در پردازش و درک الگوهای فعلی رفتار ناکارآمد آن‌ها درگیر می‌کند. در نتیجه ارزیابی و مداخله در رابطه زناشویی باید بر اساس ویژگی‌های زوجین باشد. در تبیین این یافته می‌توان گفت که در الگوی زوج‌درمانی از دیدگاه قرآن و روایات با تأکید بر حسادت زدایی به آموزش بهبود مهارت‌های ارتباط همسری نیز پرداخته شد. یکی از جنبه‌های حسادت، لطمه زدن و ازاله نعمت است که در مقایسه اتفاق می‌افتد. زن برای مرد و مرد برای زن نعمت است و یکی از وجوه حسادت گرفتن این نعمت است. اعضای خانواده برای هم نعمت‌اند و اگر گوارایی این نعمت را از دیگری سلب کنند انگار دارند حسد می‌ورزند. پایبندی به آموزه‌ها و دیدگاه قرآن و روایات باعث می‌گردد که اعضای خانواده در رابطه با یکدیگر رفتار احترام‌آمیز و با محبت داشته باشند، ادب، عفت کلام، خوش‌خلقی، راست‌گویی، خوش‌زبانی، وفای به وعده، صبر، بردباری و خویشتن‌داری را حفظ نماید و همه این موارد هرکدام به سهم خود در کارآمدی خانواده اثر مثبت و قابل‌توجهی خواهد داشت (صفورایی پاریزی، ۱۳۸۸).

نتایج حاصل از تحلیل کوواریانس نشان داد که بین میانگین نمرات متغیر حسادت در زوجین تفاوت معنی‌داری وجود دارد. در نتیجه میانگین نمرات دو گروه (آزمایش و گواه) به‌طور معناداری در حسادت در زوجین، باهم تفاوت دارند؛ بنابراین می‌توان گفت الگوی زوج‌درمانی از دیدگاه قرآن و روایات با تأکید بر

حسادت زدایی بر کاهش حسادت در زوجین مؤثر می‌باشد. در این راستا علم الهدی (۱۳۹۴) در پژوهشی به تحلیل روش قرآن کریم در درمان حسد پرداختند در این مقاله مدل و الگوی قرآنی در درمان حسد را با رویکردی تحلیلی بررسی می‌کند و از این گذر به الگوی روشمند و بدیعی از درمانگری با محوریت عبودیت و توحید در مقایسه با مکاتب دیگر. معرفت‌افزایی، الگوسازی در قالب داستان و تمثیل، وعده بهشت و جهنم، تَعُوذُ، تغییر اراده، راهکارهای عملیاتی همچون خیرخواهی نسبت به دیگران و ابتلا از جمله روش‌های درمانگری حسد در نظام اخلاقی قرآن است که حول محور عبودیت و توحید ارائه می‌شود. مطالعات مختلف نشان می‌دهد که حسادت پیامدهای متفاوتی در حوزه شخصی و به‌طور کلی در جامعه دارد (کلی و همکاران، ۲۰۱۵)؛ بنابراین، به‌عنوان مثال، حسادت باعث کاهش رضایت در روابط زوجین می‌شود (ونتورا لئون، ۲۰۱۸). سلامت روانی شریک زندگی اغلب به دلیل تأثیر حسادت مرضی بر زوجین، سطوح اجبار، کنترل، محدودیت‌ها/محدودیت‌های تحمیلی و معاینه متقابل که اغلب از ویژگی‌های روابط حسادت آمیز هستند، تحت تأثیر منفی قرار می‌گیرد (کلات و استکتون، ۲۰۲۱). در تبیین این یافته می‌توان گفت که در پروتکل تدوین‌شده افزایش خیرخواهی در روابط زوجین و نسبت به دیگران، به‌عنوان یکی از عوامل کاهش بدخواهی (لوازم حسادت) و حسادت؛ خیر در کلام و مهارت هم‌کلامی در نظر گرفته‌شده است. یکی از راهکارهای اصلاح بدخواهی برای دیگران، عمل به مقابل آن است؛ یعنی تلاش برای اقدام به رفتارهای خیرخواهانه و خوبی کردن به افراد مورد حسادت و به‌طور کلی همه اطرافیان اعم از همسر، بچه‌ها، خانواده خود، خانواده همسر و مردم است.

اسلام به‌عنوان دین، ماهیت واقعی انسان را هم در چارچوب فردی و هم از چارچوب اجتماعی بیان می‌کند. زوج‌درمانی بر اساس دیدگاه قرآنی و روایات مدل مناسبی برای کار با زوج‌های مسلمان ارائه می‌دهد. جست‌وجوی کمک حرفه‌ای برای زوج‌های مسلمان در مورد هر تعارض زناشویی، شجاعت می‌طلبد. ممکن است در عدم رعایت اصول اعتقادی آن‌ها در رابطه زناشویی احساس شکست وجود داشته باشد. درمانگران، اگر بخواهند کمکی ارائه کنند، باید بدانند که چرا جستجوی چنین درمانی چالشی است. با توجه به جامعه‌ی مذهبی ایران و لزوم طراحی الگوی زوج‌درمانی بر اساس قرآن و روایات دینی برای اعتمادسازی و اطمینان بیشتر مراجعان، زوج‌درمانی با رویکرد اسلامی نشان‌دهنده‌ی پتانسیل بالای آموزه‌های دینی برای حل مشکلات زوجین، مخصوصاً در حوزه حسادت در خانواده است.

در هر پژوهشی بیان محدودیت‌ها به پژوهشگران کمک می‌کند تا با شناخت موانع و با دیدی باز و شناختی دقیق به پژوهش بپردازند. این پژوهش نیز مانند سایر پژوهش‌ها، خالی از محدودیت نبوده لذا در توجه به نتایج و اجرای مجدد این پژوهش، پیشنهاد می‌گردد به این محدودیت‌ها توجه گردد: این پژوهش تنها شامل نمونه‌ای از زوج‌های ساکن تهران بود که تعمیم نتایج را به سایر زوج‌های ساکن ایران و کل افراد جامعه با محدودیت و احتیاط مواجه می‌سازد. به دلیل شرایط همه‌گیری ویروس کرونا، امکان اجرای حضوری جلسات فراهم نبود، بنابراین جلسات برابر شرایط به‌صورت آنلاین و مجازی برگزار شد که مطمئناً نسبت به کلاس حضوری، یک سری محدودیت‌ها دارد. با توجه به تاثیر معنادار الگوی زوج‌درمانی از دیدگاه قرآن و روایات با تأکید بر حسادت زدایی بر کارآمدی خانواده و حسادت زوجین پیشنهاد می‌گردد: در پژوهش‌های آتی اثربخشی این رویکرد بر نمونه‌ها و گروه‌های خاص دیگر، با خصوصیات متفاوت مثلاً زوجین آسیب‌دیده از خیانت همسر، زوجین ناسازگار با سوابق بالاتر، زوجین نابارور و ... ارزیابی گردد تا

بتوان با اطمینان بیشتری از تعمیم‌پذیری یافته‌ها سخن گفت. همچنین، با توجه به تاثیر معنادار الگوی زوج‌درمانی از دیدگاه قرآن و روایات با تأکید بر حسادت زدایی بر کارآمدی خانواده و حسادت زوجین می‌توان گفت زوج‌درمانی بر اساس دیدگاه قرآنی و روایات مدل مناسبی برای کار با زوج‌های مسلمان ارائه می‌دهد. لذا پیشنهاد می‌گردد: به‌منظور پیشگیری از مشکلات زناشویی، کارگاه‌هایی با الهام از الگوی زوج‌درمانی از دیدگاه قرآن و روایات با تأکید بر حسادت زدایی برای زوجین در مراکز مشاوره و ... برگزار گردد. به‌منظور کمک به زوجین در حل مشکلات در حوزه کارآمدی خانواده جلسات مشاوره گروهی زوج‌درمانی از دیدگاه قرآن و روایات به‌صورت دوره‌ای در مراکز بهزیستی، هلال‌احمر، کمیته امداد... برای زوجین علاقه‌مند برگزار گردد.

موازن اخلاقی

در مرحله کمی پژوهش، ضمن ارائه توضیحات کافی به آزمودنی‌های پژوهش در مورد شیوه، مدت و شرایط انجام مطالعه (ارزیابی‌ها و اجرای مداخله پژوهشی) از آن‌ها رضایت‌نامه کتبی برای شرکت در پژوهش گرفته شد. شرکت‌کنندگان در پژوهش می‌توانستند در هر مرحله از پژوهش، از ادامه درمان انصراف دهند. همچنین کلیه ملاحظات اخلاقی در مورد عدم اشاره به نام و هویت شرکت‌کنندگان در پژوهش، به هنگام گزارش نتایج رعایت شد. پژوهش حاضر دارای گواهی اخلاق با کد (IR.AIZAHRA.REC.1400.094) از دانشگاه الزهراء است؛ در ادامه لینک کد اخلاق ارائه شده است: <https://ethics.research.ac.ir/EthicsProposalView.php?&code=IR.ALZAHRA.REC.1400.094>

سپاسگزاری

پژوهشگران بر خود لازم می‌دانند که از تمامی شرکت‌کنندگان جهت شرکت در پژوهش تشکر و قدردانی نمایند.

مشارکت نویسندگان

نویسنده این پژوهش در طراحی، مفهوم‌سازی، روش‌شناسی، گردآوری داده‌ها، تحلیل آماری داده‌ها، پیش‌نویس، ویراستاری و نهایی سازی نقش داشت.

تعارض منافع

این مقاله برگرفته از رساله دکتری رشته مشاوره دانشگاه الزهراء است و در آن هیچ تعارض منافی وجود ندارد.

منابع

قرآن کریم

- اخلاقی فرد، مرتضی، تارمرادی، آرزو، جعفرزاده، حسن، و معراجی، ناهید. (۱۳۹۹). اثربخشی معنویت درمانی بر سازگاری زناشویی و ابعاد آن در زنان دارای روابط خانوادگی آشفته. دستاوردهای نوین در مطالعات علوم انسانی، ۳(۲۶): ۱۴۱-۱۵۰.
- حیدری خورمیزی، سید حسین، احمدی، محمدرضا، و نارویی نصرتی، رحیم. (۱۳۹۵). رابطه بین پایبندی مردان به آموزه‌های همسرمداری اسلام با رضا مندی زناشویی و کارآمدی خانواده. پژوهش‌نامه اسلامی زنان و خانواده، ۴(۷): ۴۳-۵۴.
- رضایی، وحید، فلاح، محمدحسین، و وزیری، سعید. (۱۳۹۹). بررسی علل طلاق به شیوه تحلیل روایت در شهرستان یزد و طراحی آموزش پیش‌نیازهای زوجیت مبتنی بر علل طلاق با رویکرد یادگیری پنهان و با محوریت خانواده، مدرسه و دانش‌آموز. دوماهنامه علمی پژوهشی طلوع بهداشت یزد، ۱۹(۱): ۸۳-۷۳.
- زاده‌هوش، سمیه، نشاط دوست، حمید طاهر، کلاتتری، مهرداد، و رسول زاده طباطبایی، سید کاظم. (۱۳۹۰). مقایسه اثربخشی گروه‌درمانی شناختی-رفتاری همراه با توصیه‌های مذهبی و گروه‌درمانی شناختی-رفتاری کلاسیک بر کیفیت ارتباط زناشویی بانوان. خانواده پژوهی، ۷(۲۵): ۶۸-۵۵.
- زره‌پوش، اصغر، زارعی، مجید، و کجیاف، محمدباقر. (۱۳۹۲). بررسی اثربخشی معنویت‌درمانی بر کیفیت زندگی و امید در زنان متأهل شهر اصفهان. مجله اخلاق، ۳(۱۱): ۱۵۷-۱۷۶.
- سالاری‌فر، محمدرضا. (۱۳۹۳). طراحی زوج‌درمانی شناختی رفتاری مبتنی بر متون اسلامی و مقایسه کارآمدی آن با زوج‌درمانی شناختی رفتاری توسعه‌یافته در افزایش رضایت زناشویی زوج‌ها. رساله دکتری روان‌شناسی، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- سید شرفی، منصوره، نوابی نژاد، شکوه، و فرزاد، ولی‌الله. (۱۳۹۸). مقایسه اثربخشی رویکرد هیجان‌مدار و طرح‌واره‌درمانگری بر خودکارآمدی والدگری مادران سرپرست خانواده. مجله علوم شناختی، ۱۸(۷۶): ۴۱۵-۴۰۷.
- صفورایی پاریزی، محمدمهدی، حیدری، سیدحسین، هراتیان، عباس‌علی، و زارعی توپخانه، محمد. (۱۳۹۴). بازشناسی ساختار عاملی مقیاس اسلامی کارآمدی خانواده-فرم تجدید نظر شده. مجله اسلام و پژوهش‌های روان‌شناختی، ۱(۳): ۴۳-۲۷.
- علم الهدی، سید محمد حسن. (۱۳۹۴). تحلیل روش قرآن کریم در درمان حسد. فصلنامه علمی-پژوهشی پژوهش‌نامه اخلاق، ۸(۲۷): ۸۲-۶۷.
- قاسمی، علیرضا، و ساروخانی، باقر. (۱۳۹۲). عوامل مرتبط با طلاق در زوجین متقاضی طلاق توافقی (شهرستان کرمانشاه). مطالعات علوم اجتماعی ایران، ۱۰(۳۹): ۸۷-۶۹.
- کریمی، یوسف، الماسی، سکینه، محمدی، رزگار، و فاضلی، حسن. (۱۳۹۵). مطالعه بسترهای طلاق در افراد مطلقه: پژوهشی پدیدارشناسانه. فصلنامه مطالعات روان‌شناسی بالینی، ۷(۲۵): ۲۱۱-۱۹۹.
- محمودزاده، اعظم، حسینیان، سیمین، احمدی، سید احمد، و فاتحی زاده، مریم. (۱۳۹۳). بررسی تاثیر زوج‌درمانی اسلامی بر صمیمیت زناشویی. مجله روان‌شناسی و دین، ۷(۲۵): ۷۰-۵۹.

مهدی‌نژاد قوشچی، رحمان، اسمعیلی، مهنار، و شفیع‌آبادی، عبدالله. (۱۳۹۵). اثربخشی زوج‌درمانی مبتنی بر عوامل مشترک با محتوای آموزه‌های اسلامی بر گفتگوی مؤثر زوجین. *مجله علوم رفتاری*. ۳۰(۱): ۱۳۶-۱۶۲.

موحد، احمد، عباسی، زهره، و اکبرزاده، احمد. (۱۳۹۹). پیش‌بینی کارآمدی خانواده از طریق ابعاد سبک زندگی اسلامی در فرهنگیان شهر قاین. *فصلنامه اسلام و مطالعات اجتماعی*، ۸(۳۰): ۱۹۲-۲۲۱.
 موسوی‌الخمینی، روح‌الله. (۱۳۸۷). شرح چهل حدیث، تهران، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
 نقی‌نسب، فاطمه، جاجرمی، محمود، و محمدی‌پور، محمد. (۱۳۹۷). اثربخشی زوج‌درمانی هیجان‌مدار بر کارآمدی ازدواج و بهزیستی روان‌شناختی زنان دارای تعارضات زناشویی. *مجله علوم پزشکی گرگان*، ۲۰(۳): ۱-۱۰.

یدالهی، الهه، و سادات، سبحان. (۱۳۹۸). پایه‌های انگیزشی و هیجانی. *رویش روانشناسی*، ۸(۲): ۱۶۱-۱۷۴.
 یوسفی، ناصر. (۱۳۹۱). تاثیر شناخت‌درمانی مذهب‌محور و معنادرمانگری بر کاهش نشانگان، افسردگی، اضطراب و پرخاشگری دانشجویان. *فرهنگ مشاوره و روان‌درمانی*، ۳(۱۰): ۱۳۷-۱۵۸.

References

The Holy Quran

- Akhlaghi Fard, M., Tari Moradi, A., Jafarzadeh, H., & Mearaji, N. (2020). The effectiveness of spiritual therapy on marital adjustment and its dimensions in women with troubled family relationships. *New Achievements in Humanities Studies*, 3(26): 141-150.
- Alamolhoda, S. M. H. (2015). Analysis of the method of the Holy Quran in the treatment of envy. *Scientific-Research Quarterly Research Journal of Ethics*, 8(27): 67-82.
- Bradburn, N. M. (1969). *The structure of psychological well-being*. Chicago: Aldine.
- Brandt, S. (2020). Religious and marital satisfaction: couples that pray together, stay together. From <http://www.Irandoc.ac.ir>.
- Brauer, K., Sendatzki, R., & Proyer, R. T. (2021). Testing the associations between dispositions toward ridicule and being laughed at and romantic jealousy in couples.
- Demir, M. (2008). Sweetheart, you really make me happy: Romantic relationship quality and personality as predictors of happiness among emerging adults. *Journal of Happiness Studies*, 9(2): 257-277.
- Enhance Family Firm Performance?. *Small Business Economics*, 1-16
- Fang, H., Chrisman, J. J., Daspit, J. J., & Madison, K. (2021). Do Nonfamily Managers
- Ghasemi, A., & Sarukhani, B. (2013). Factors related to divorce in couples applying for consensual divorce (Kermanshah city). *Iranian Social Science Studies*, 10 (39): 69-87.
- Heydari Khormizi, S. H., Ahmadi, M. R., & Naroï Nosrati, R. (2016). The relationship between men's adherence to the teachings of Islam with marital satisfaction and family efficiency. *Islamic Research Journal of Women and Family*, 4(7): 43-54.
- Karimi, Y., Almasi, S., Mohammadi, R., & Fazli, H. (2016). Studying the contexts of divorce in divorced people: a phenomenological research. *Clinical Psychological Studies Quarterly*, 7(25): 199-211.
- Kellett, S. & Stockton, D. (2021). Treatment of obsessive morbid jealousy with cognitive analytic therapy: a mixed-methods quasi-experimental case study, *British Journal of Guidance & Counselling*,

- Kelley, N. J., Eastwick, P. W., Harmon-Jones, E., & Schmeichel, B. J. (2015). Jealousy increased by induced relative left frontal cortical activity. *Emotion* 15(5): 550–555. Doi: <http://dx.doi.org/10.1037/emo0000068>
- Laursen, B., Richmond, A., & Dickson, D. J. (2020). Male Internalizing Heightens the Risk of Escalating Jealousy and Perceptions of Negativity in Romantic Relationships. *Emerging Adulthood*. <https://doi.org/10.1177/2167696820905395>.
- Lavner, J. A., & Bradbury, T. N. (2010). Patterns of change in marital satisfaction over the newlywed years. *Journal of Marriage and Family*, 72(5): 1171-1187.
- Mahmoudzadeh, A., Hosseinian, S., Ahmadi, S. A., & Fatehizadeh, M. (2014). Investigating the effect of Islamic couple therapy on marital intimacy. *Journal of Psychology and Religion*, 7(25): 59-70.
- Mehdinejad Ghoshchi, R., Esmaili, M., & Shafiabadi, A. (2016). The effectiveness of couples therapy based on common factors with the content of Islamic teachings on the effective dialogue of couples. *Journal of Behavioral Sciences*. 30(1): 136-162.
- Mousavi Al-Khomeini, R. (2008). Description of 40 hadiths, Tehran, Imam Khomeini Institute for editing and publishing works.
- Movahed, A., Abbasi, Z., & Akbarzadeh, A. (2020). Prediction of family efficiency through dimensions of Islamic lifestyle in Qain city. *Quarterly Journal of Islam and Social Studies*, 8(30): 192-221.
- Naghi Nasab, F., Jajermi, M., & Mohammadipour, M. (2018). The effectiveness of emotional couple therapy on the effectiveness of marriage and psychological well-being of women with marital conflicts. *Gorgan Journal of Medical Sciences*, 20(3): 1-10.
- Ofovwe, C. E. & Ofili, A. N. & Ojetu, O. G. & Okosun, F. E. (2013), Marital satisfaction, job satisfaction and psychological health of secondary school teachers in Nigeria, 5(4): 663-668.
- Rezaei, V., Fallah, M. H., & Vaziri, S. (2020). Investigating the causes of divorce through narrative analysis in Yazd city and designing the education of marriage prerequisites based on the causes of divorce with a hidden learning approach centered on family, school and student. *Bimonthly Scientific Research Journal of Tolo Health, Yazd*, 19(1): 73-83.
- Safurai Parizi, M. M., Heydari, S. H., Haratian, A. A., & Zarei Topkhaneh, M. (2015). Recognizing the factor structure of the Islamic scale of family effectiveness-revised form. *Journal of Islam and Psychological Research*, 1 (3): 27-43.
- Salari Far, M. R. (2014). Designing cognitive-behavioral couple therapy based on Islamic texts and comparing its effectiveness with developed cognitive-behavioral couple therapy in increasing marital satisfaction of couples. Doctoral thesis in psychology, Qom: University and field research institute.
- Sedaghatkhan, A., & Behzadipour, S. (2017). Predicting the Quality of Marital Relationships Based on Communication Beliefs, Mindfulness and Psychological Flexibility, *Women and Society*, 8 (2): 57-76.
- Seyed Sharfi, M., Navabinejad, Sh., & Farzad, V. (2019). Comparison of the effectiveness of emotion-oriented approach and therapy schema on parenting self-efficacy of mothers who are heads of families. *Journal of Cognitive Science*, 18(76): 415-407.
- Ventura-León, J., Caycho-Rodríguez, T., Barboza-Palomino, M., Aparco, V., & Rodas, N. (2018). Evidences of Validity and Factorial Invariance of a Brief Jealousy Scale in Peruvian University Students. *Propósitos y Representaciones*, 6(2): 125-180. Doi: [http:// dx.doi.org/10.20511/pyr2018.v6n2.216](http://dx.doi.org/10.20511/pyr2018.v6n2.216).

- Yadolahi, E., & Sadat, S. (2019). Motivational and emotional bases. *Developmental Psychology*, 8(2): 161-174.
- Yousefi, N. (2012). The effect of religion-oriented cognitive therapy and meaning therapy on reducing symptoms, depression, anxiety and aggression of students. *Culture of Counseling and Psychotherapy*, 3(10): 137-158.
- Zadhosh, S., Neshat Dost, H. T., Kalantari, M., & Rasulzadeh Tabatabai, S. K. (2011). Comparing the effectiveness of cognitive-behavioral group therapy with religious advice and classic cognitive-behavioral group therapy on the quality of women's marital relationship. *Family Studies*, 7(25): 55-68.
- Zerehposh, A., Zarei, M., & Kajbaf, M. B. (2013). Investigating the effectiveness of spiritual therapy on quality of life and hope in married women in Isfahan city. *Journal of Ethics*, 3(11): 157-176.

***

پرسشنامه کارآمدی خانواده

سؤال‌ها	بسیار زیاد	زیاد	کم	بسیار کم
۱ ازدواج، زمینه تکامل معنوی من و همسر را فراهم کرده است.	۴	۳	۲	۱
۲ به همسر اعتماد دارم.	۴	۳	۲	۱
۳ در گزینش همسر، اصل تناسب (کفویت) را رعایت کردم.	۴	۳	۲	۱
۴ همسر نسبت به من اظهار محبت می‌کنم.	۴	۳	۲	۱
۵ توجه به مواخذه در روز قیامت، مرا از انجام رفتارهای ناشایست بازمی‌دارد.	۴	۳	۲	۱
۶ همسر مرا در جهت پیشرفت تشویق می‌کنم.	۴	۳	۲	۱
۷ باورهای مذهبی را از عوامل خوشبختی در زندگی می‌دانم.	۴	۳	۲	۱
۸ در مقابل رفتارهای ناپهنجار اعضای خانواده، خشم خود را کنترل می‌کنم.	۴	۳	۲	۱
۹ دین دار بودن، ملاک انتخاب همسر بوده است.	۴	۳	۲	۱
۱۰ در خانواده ما حفظ عفت و اخلاق جنسی دارای اهمیت است.	۴	۳	۲	۱
۱۱ در تصمیم‌گیری با همسر مشورت می‌کنم.	۴	۳	۲	۱
۱۲ من و همسر دارای بینش‌های دینی مشترک هستیم.	۴	۳	۲	۱
۱۳ از نظم و انضباط همسر در منزل ناراضی‌ام.	۱	۲	۳	۴
۱۴ راست‌گویی باعث اعتماد اعضای خانواده ما به یکدیگر شده است.	۴	۳	۲	۱
۱۵ همسر برای نیازهای اقتصادی سخت‌گیری می‌کند.	۱	۲	۳	۴
۱۶ بخشی از اوقات فراغت خود را به خانواده اختصاص می‌دهم.	۴	۳	۲	۱
۱۷ اعضای خانواده ما به رعایت دستورهای دینی پای‌بندند.	۴	۳	۲	۱

۱	۲	۳	۴	به همسرم احترام می‌گذارم.	۱۸
۱	۲	۳	۴	اعضای خانواده ما رعایت حقوق یکدیگر را عبادت می‌دانند.	۱۹
۱	۲	۳	۴	فرزندانم را با نام‌های نیکوی اسلامی نام‌گذاری کرده‌ام.	۲۰
۱	۲	۳	۴	اعضای خانواده ما یکدیگر را امر به معروف و نهی از منکر می‌کنند.	۲۱
۱	۲	۳	۴	برای حل مشکلات از خداوند کمک می‌گیرم.	۲۲
۴	۳	۲	۱	به برخی اعضای خانواده اعتماد ندارم.	۲۳
۴	۳	۲	۱	عمل نکردن به وعده‌هایی که می‌دهم، سبب از بین رفتن اعتماد بین اعضای خانواده شده است.	۲۴
۱	۲	۳	۴	همسرم نسبت به فرزندان محبت دارد.	۲۵
۱	۲	۳	۴	در خانواده ما توجه به پاداش اخروی در انجام کارها نقش دارد.	۲۶
۱	۲	۳	۴	از اخلاق همسرم راضی هستم.	۲۷
۱	۲	۳	۴	با ادب و احترام با اعضای خانواده رفتار می‌کنم.	۲۸
۴	۳	۲	۱	اسرار خانواده خود را به دیگران می‌گویم.	۲۹
۱	۲	۳	۴	شکرگزار نعمت‌هایی هستم که خداوند به من و خانواده داده است.	۳۰
۱	۲	۳	۴	همسرم در تصمیم‌گیری‌های خود با من مشورت می‌کند.	۳۱
۱	۲	۳	۴	صبر در زندگی از بروز ناسازگاری در خانواده ام جلوگیری کرده است.	۳۲
۱	۲	۳	۴	همسرم مایه آرامش اعضای خانواده است.	۳۳
۱	۲	۳	۴	همسرم را از جهت نیاز جنسی ارضا می‌کنم.	۳۴
۱	۲	۳	۴	در مخارج زندگی قناعت می‌کنم.	۳۵
۱	۲	۳	۴	تربیت فرزندانم را از وظایف خود می‌دانم.	۳۶

۳۷	از پدر و مادر اطاعت می‌کنم.	۴	۳	۲	۱
۳۸	از رفتار همسرم راضی هستم.	۴	۳	۲	۱
۳۹	من با زبان، دوستی خود را به همسرم ابراز می‌دارم.	۴	۳	۲	۱
۴۰	با اقوام و خویشاوندان، ارتباط و رفت و آمد (صله رحم) دارم.	۴	۳	۲	۱
۴۱	فراهم کردن شرایط ازدواج فرزندان بالغ خود را از وظایف می‌دانم.	۴	۳	۲	۱
۴۲	همسرم نظافت را در منزل رعایت می‌کند.	۴	۳	۲	۱
۴۳	تربیت اجتماعی فرزندانم را به نهادهای اجتماعی واگذار کرده‌ام.	۴	۳	۲	۱
۴۴	از رابطه زناشویی با همسرم راضی هستم.	۴	۳	۲	۱
۴۵	با رعایت حقوق اعضای خانواده، از بروز ناسازگاری جلوگیری می‌کنم.	۴	۳	۲	۱
۴۶	از همسرم عیب جویی می‌کنم.	۱	۲	۳	۴
۴۷	در تعامل با همسر و فرزندانم، به تفاوت‌های بین زن و مرد توجه می‌کنم.	۴	۳	۲	۱
۴۸	اعضای خانواده من از تغذیه مناسب برخوردار هستند.	۴	۳	۲	۱
۴۹	همسرم به من اهانت می‌کند.	۱	۲	۳	۴
۵۰	خانه‌ای ما در آن زندگی می‌کنیم، نامناسب است.	۱	۲	۳	۴
۵۱	تربیت دینی فرزندانم را به نهادهای دینی واگذار کرده‌ام.	۴	۳	۲	۱
۵۲	اعضای خانواده من، حقوق یکدیگر را رعایت می‌کنند.	۴	۳	۲	۱
۵۳	برای تربیت اخلاقی فرزندانم وقت می‌گذارم.	۴	۳	۲	۱
۵۴	ایمان به خداوند، در ایجاد آرامش در زندگی ما تاثیر دارد.	۴	۳	۲	۱
۵۵	شرایط تحصیل فرزندانم را فراهم کرده‌ام.	۴	۳	۲	۱

۴	۳	۲	۱	همسر من را تحقیر می‌کند.	۵۶
۱	۲	۳	۴	خوشبختی به زندگی و حوادث من آرامش می‌دهد.	۵۷
۱	۲	۳	۴	حضرت محمد و ائمه هدی بهترین الگوها در زندگی ام هستند.	۵۸
۱	۲	۳	۴	به خاطر اشتباهات از همسرم عذرخواهی می‌کنم	۵۹
۱	۲	۳	۴	در مصیبت‌ها برای رفع غم و اندوه با خوش‌بینی به زندگی نگاه می‌کنم	۶۰
۱	۲	۳	۴	شرکت در فعالیت‌های مذهبی، جز برنامه زندگی ماست.	۶۱
۱	۲	۳	۴	همسرم را به خاطر کارهای خوبش تحسین می‌کنم.	۶۲
۱	۲	۳	۴	در خانواده ما مسئول تامین نیازمندی‌ها، پدر است.	۶۳
۱	۲	۳	۴	با مدارا با دیگر اعضای خانواده، از بروز ناسازگاری جلوگیری می‌کنم.	۶۴
۱	۲	۳	۴	همسرم به خاطر اشتباهاتش از من عذرخواهی می‌کند.	۶۵
۱	۲	۳	۴	به وعده‌هایی که می‌دهم عمل می‌کنم.	۶۶
۱	۲	۳	۴	همسرم در حد توانم از من انتظار دارد.	۶۷
۱	۲	۳	۴	از زحمت‌های همسرم تشکر و قدردانی می‌کنم.	۶۸
۱	۲	۳	۴	به هنگام بروز مشکلات، از حمایت عاطفی همسرم برخوردارم.	۶۹
۱	۲	۳	۴	از دروغ‌گویی پرهیز می‌کنم.	۷۰
۱	۲	۳	۴	برخی از کارهای منزل را باهم انجام می‌دهیم.	۷۱
۱	۲	۳	۴	خطاهای قابل بخشش اعضای خانواده را می‌بخشم.	۷۲
۱	۲	۳	۴	در خرج کردن برای اعضای خانواده خسیس نیستم.	۷۳
۱	۲	۳	۴	در برخورد با نامحرم، حدود شرعی بین محرم و نامحرم را رعایت می‌کنم.	۷۴

۱	۲	۳	۴	از همسر در حد توانش انتظار دارم.	۷۵
۱	۲	۳	۴	محل سکونت خود را با توافق همسر انتخاب می‌کنم.	۷۶
۱	۲	۳	۴	خداوند را ناظر بر اعمال خود می‌بینم.	۷۷
۱	۲	۳	۴	بعد از دعوا و اختلاف با همسر، زود آشتی می‌کنم.	۷۸
۱	۲	۳	۴	حقوق مالی همسر را رعایت می‌کنم.	۷۹

***

پرسشنامه حسادت زوجی مبتنی بر قرآن

گزاره‌ها	کاملاً موافقم	تا حدودی موافقم	نظری ندارم	تا حدودی مخالفم	کاملاً مخالفم
۱. همواره ذهنم درگیر این است که چرا خداوند توانمندی‌های همسر را بالاتر از من قرار داده.	۵	۴	۳	۲	۱
۲. از موقعیت اجتماعی بالای خانواده همسر ناراضی‌ام.	۵	۴	۳	۲	۱
۳. نسبت به اینکه در زندگی نسبت به همسر بدشانس هستم، از خدا گله‌مندم.	۵	۴	۳	۲	۱
۴. از اینکه اطرافیان، نسبت به ما نعمت‌های بیشتری دارند، ناراضی‌ام.	۵	۴	۳	۲	۱
۵. وقتی موفقیت‌های خود را با همسر مقایسه می‌کنم؛ احساس ضعف و شکست به من دست می‌دهد.	۵	۴	۳	۲	۱
۶. هنگامی که خدا نعمتی را به اعضای خانواده همسر می‌دهد، احساس حقارت می‌کنم.	۵	۴	۳	۲	۱
۷. پیشرفت‌های همسر، احساس ضعف و ناکارآمدی در من ایجاد می‌کند به گونه‌ای که آرزو می‌کنم هیچ‌وقت پیشرفت نمی‌کرد.	۵	۴	۳	۲	۱
۸. هنگامی که خانواده همسر از نعمتی برخوردار می‌شوند، احساس محرومیت می‌کنم.	۵	۴	۳	۲	۱
۹. وقتی نمی‌توانم در حد و اندازه دیگران، بذل و بخشش کنم با آن‌ها قطع ارتباط می‌کنم.	۵	۴	۳	۲	۱
۱۰. مهمانی رفتن به منزل دوستانی که خیلی بهتر از ما پذیرایی می‌کنند، برایم آزاردهنده است.	۵	۴	۳	۲	۱
۱۱. زمانی که در پذیرایی در مهمانی‌ها، نسبت به دیگران احساس ضعف دارم؛ ترجیح می‌دهم رابطه‌ام را با آن‌ها کلاً قطع کنم.	۵	۴	۳	۲	۱
۱۲. دوست دارم با پذیرایی هر چه بهتر از مهمان‌ها به آن‌ها برتری خودم را نشان دهم.	۵	۴	۳	۲	۱

۱	۲	۳	۴	۵	۱۳. آرزو می‌کنم خانواده همسرم به خاک سیاه بنشینند.
۱	۲	۳	۴	۵	۱۴. کاش خانواده خودم به اندازه خانواده همسرم توانایی و امکانات داشتند.
۱	۲	۳	۴	۵	۱۵. به نظرم استحقاق من و همسرم برای داشتن خیلی از امکانات بیشتر از اطرافیان همسرم و اقوام اوست.
۱	۲	۳	۴	۵	۱۶. آرزوی از بین رفتن برخی توانمندی‌های خوب همسرم را دارم.
۱	۲	۳	۴	۵	۱۷. گاهی موقعیت شغلی یا اجتماعی همسرم موجب خشم و کینه من نسبت به او می‌گردد.
۱	۲	۳	۴	۵	۱۸. زمانی که کسی از ویژگی‌های مثبت همسرم سخن می‌گوید، سعی می‌کنم ویژگی‌های منفی او را بیان کنم.
۱	۲	۳	۴	۵	۱۹. برای بهتر شدن زندگی خانواده همسرم دعا نمی‌کنم.
۱	۲	۳	۴	۵	۲۰. از آنجا که دوست دارم خودمان از خانواده همسرم جلوتر باشیم؛ علاقه‌ای به پیشرفت و رشد آن‌ها ندارم.
۱	۲	۳	۴	۵	۲۱. در موقعیت‌هایی که همسرم بهتر از من فکر و تصمیم‌گیری می‌کند، ناراحت می‌شوم.
۱	۲	۳	۴	۵	۲۲. هنگامی که دیگران توانایی خودشان را به رخ ما می‌کشند، باهمسرم بدخلقی می‌کنم.
۱	۲	۳	۴	۵	۲۳. اگر خبر دزدی از اموال خانواده همسرم به من برسد شاد می‌شوم.
۱	۲	۳	۴	۵	۲۴. همواره ذهنم درگیر مقایسه داشته‌های خانواده خودم باهمسرم است.
۱	۲	۳	۴	۵	۲۵. همواره وضعیت مالی خودمان را با خانواده‌های اطرافمان مقایسه می‌کنم.
۱	۲	۳	۴	۵	۲۶. همواره در بحث باهمسرم از امکانات و دارایی‌های خانواده‌های اطرافمان صحبت می‌کنم.
۱	۲	۳	۴	۵	۲۷. توانمندی‌های خانواده همسرم در ذهنم رژه می‌رود و اذیتم می‌کند.
۱	۲	۳	۴	۵	۲۸. به دلیل مقایسه خودم با خانواده‌های دیگر، انتظارات زیادی از همسرم دارم که قادر به برآورده کردن آن‌ها نیست.
۱	۲	۳	۴	۵	۲۹. همسرم از اینکه خودمان را با دیگران مقایسه می‌کنم، از من گله‌منداست.

۱	۲	۳	۴	۵	۳۰. به دلیل اینکه همسر موقعت بالاتری نسبت به من پیدا می‌کند، علاقه‌ای به ادامه تحصیل او ندارم.
۱	۲	۳	۴	۵	۳۱. وقتی در جمعی، کسی از یکی از اعضای خانواده همسرم بدگویی می‌کند خوشحال می‌شوم.
۱	۲	۳	۴	۵	۳۲. در زمان نیاز خانواده همسرم به حمایت من، چون علاقه‌ای به حل شدن مشکلاتشان ندارم، سعی می‌کنم از زیر بار آن به‌بهانه‌هایی شانه خالی کنم.
۱	۲	۳	۴	۵	۳۳. زمانی که موقعیتی موجب ضرر به خانواده همسرم شود، از آن برای ضربه زدن به آن‌ها استفاده می‌کنم.
۱	۲	۳	۴	۵	۳۴. هنگامی که آسیبی به خانواده همسرم می‌رسد ناراحت نمی‌شوم.
۱	۲	۳	۴	۵	۳۵. از اینکه یکی از اعضای خانواده همسرم به مشکلی دچار شوند، دلم خنک می‌شود.
۱	۲	۳	۴	۵	۳۶. از مشکلاتی که برای خانواده همسرم پیش می‌آید؛ خوشحال می‌شوم.
۱	۲	۳	۴	۵	۳۷. از اینکه دوستانمان در زندگی به موقعیت مالی خاصی می‌رسند، ناراحت می‌شوم.
۱	۲	۳	۴	۵	۳۸. از رشد و پیشرفت اجتماعی دوستان همسرم غمگین می‌شوم.
۱	۲	۳	۴	۵	۳۹. اگر خانواده همسرم بخواهند در مورد دارایی‌هایشان فخرفروشی کنند آرزو می‌کنم که داشته‌هایشان از بین برود.
۱	۲	۳	۴	۵	۴۰. نگرانم که برخی از اعضای خانواده همسرم از نظر موقعیت‌های اجتماعی (شغل، فرزند، موقعیت اجتماعی، مالی...) از من پیشی بگیرند.
۱	۲	۳	۴	۵	۴۱. بهتر بودن وضعیت مالی خانواده همسرم از خانواده ما، حالم را بد می‌کند.
۱	۲	۳	۴	۵	۴۲. حال بد خودم را نسبت به داشته‌های خانواده همسر و نداشته‌هایمان به او ابراز می‌کنم.
۱	۲	۳	۴	۵	۴۳. هنگامی که خانواده‌های اطرافمان موقعیت بهتری از نظر مالی یا اجتماعی پیدا می‌کنند، آرامش روانی خودم را از دست می‌دهم.
۱	۲	۳	۴	۵	۴۴. فکرم مشغول داشته‌های خانواده‌های دیگر و نداشته‌های خودمان است.

The Effectiveness of Couple Therapy Model from the Perspective of Quran and Islamic Narrations on Family Efficiency and Jealousy of Couples

Fateme. Jafari^{1*}, Mah Sima. Pourshahriari², Fateme. Fayyaz³ & Abass. Abdollahi⁴

Abstract

Aim: The current research was conducted with the aim of the effectiveness of the couple therapy package of de-jealousy with an Islamic approach on family efficiency and jealousy in incompatible couples. **Methods:** The research method was experimental and within the framework of a quasi-experimental design of pre-test-post-test type with a control group with follow-up after two months. The statistical population of the present study included all couples in Tehran in 1400 who announced their readiness to participate in the training course for improving marital relations. After conducting the tests, the researcher selected the couples in which the women had a score lower than the average score in Safurai Parisi's Family Efficiency Questionnaire (2008) and a score higher than the average score in the researcher's Marital Jealousy Questionnaire and randomly placed them in the groups. 32 couples were selected from among the statistical population of the study by purposeful sampling and randomly replaced in two experimental and control groups. The participants of the educational group were subjected to the intervention of the couple therapy model from the perspective of the Qur'an and hadiths in 9 sessions of 90 minutes (Jaafari, Fayaz, Pourshahriari, and Abdulahi, 2021) and the control group did not receive any treatment. For data analysis, repeated measurement variance analysis was used with SPSS-25 statistical software. **Results:** The results of the analysis showed that the average scores of family efficiency in the experimental group compared to the control group increased ($F=553.05$, $P=0.001$) and the average scores of jealousy in the experimental group compared to the control group decreased ($F=337/29$, $P=0.001$). **Conclusion:** As a result, it can be said that the package of couples therapy to eliminate jealousy with an Islamic approach has been effective on family efficiency and jealousy in incompatible couples.

Keywords: couple therapy, jealousy, Islamic practice, family efficacy, incompatible couples

1. *Corresponding author: PhD Student in Counseling, Faculty of Educational Sciences and Psychology, Al-Zahra University, Tehran, Iran.

Email: fa.jafari@alzahra.ac.ir

2. Associate Professor, Department of Psychology and Educational Sciences, Women's Research Institute, Al-Zahra University, Tehran, Iran.

3. Department of psychology, women research center, Alzahra university, Tehran, Iran.

4. Professor, Department of Psychology and Educational Sciences, Women's Research Institute, Al-Zahra University, Tehran, Iran